

УДК 349.2:331.105(477)

Чанишева Галія Інсафівна,

доктор юридичних наук, професор,

декан соціально-правового факультету

Національного університету «Одеська юридична академія»

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ У СФЕРІ ПРАЦІ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Принципи трудового права є найбільш важливими основоположними засадами, першоосновою даної галузі, пронизують зміст її норм, мають універсальну, загальну сферу дії. Одним із актуальних завдань сучасної науки трудового права є комплексне дослідження системи принципів галузі на підґрунті міжнародних та європейських трудових стандартів, вітчизняної правової традиції, порівняльного аналізу трудового законодавства України та законодавства зарубіжних країн, практики його реалізації правозастосовними органами. Потребують спеціального дослідження й окремі принципи правового регулювання трудових відносин, у тому числі принцип соціального діалогу у сфері праці.

В умовах кодифікації національного трудового законодавства перед науковцями стоїть завдання сформулювати конкретні пропозиції щодо законодавчого закріплення основних принципів правового регулювання трудових відносин у проекті Трудового кодексу України (далі – ТК України).

Стан дослідження теми. У сучасній науці трудового права принципи правового регулювання трудових відносин досліджуються у працях Н.Б. Болотіної, І.П. Жигалкіна, О.Я. Лаврів, Д.А. Панькова, О.В. Старчук, Г.І. Чанишевої та ін. Утім, принцип соціального діалогу у сфері праці до цього часу ще не був предметом спеціального комплексного дослідження. До питань, які потребують уваги з боку науковців, слід віднести і питання про поняття та зміст зазначеного принципу, його місце у системі принципів трудового права.

Метою статті є визначення поняття та змісту принципу соціального діалогу у сфері праці, його місця у системі принципів трудового права.

Виклад основного матеріалу. У науці трудового права соціальний діалог визнається одним з основних принципів правового регулювання трудових відносин. Такого висновку доходять як вче-

ні, котрі визначають поняття соціального діалогу у сфері праці [1, с. 98; 2, с. 91], так і науковці, які досліджують систему принципів трудового права [3, с. 11; 4, с. 7].

Як один з основних принципів сучасного трудового права принцип соціального діалогу у сфері праці видається можливим визначити як керівну ідею, основоположну засаду, що виражає сутність, основні властивості й загальну спрямованість норм правових інститутів колективного трудового права, а також окремих інститутів індивідуального трудового права.

Слід відзначити важливість існуючого в сучасній науці трудового права системного підходу до дослідження принципів правового регулювання трудових відносин. Так, І. П. Жигалкін підкреслює, що системність трудо-правових принципів вимагає:

- а) їх узгодженості між собою,
- б) єдиного підходу до їх розуміння й застосування,
- в) урахування характеру і змісту різнорідних принципів,
- г) з одного боку, диференційованого, а з другого – інтегрованого підходу до правового регулювання відносин у сфері праці,
- д) відповідності принципів трудового права справжнім інтересам суспільства й держави. Кожен із принципів може бути витлумачений і застосований тільки з урахуванням сутності інших пов'язаних з ним принципів [5, с. 166].

У науці трудового права відсутній єдиний підхід до визначення місця принципу соціального діалогу у системі принципів трудового права. Це пояснюється наявністю різних класифікацій принципів правового регулювання трудових відносин.

Так, здійснюючи класифікацію принципів трудового права, І. П. Жигалкін виокремлює фундаментальні, загальні та спеціальні принципи [5, с. 165-166]. Фундаментальними є ті, що лежать в основі

всього трудового права як загальнообов'язкового соціального регулятора трудових і пов'язаних з ними відносин і служать втіленням найважливіших цінностей, притаманних цій галузі права. До них належать гуманізм, соціальна справедливість і рівність. Загальні і спеціальні принципи, як похідні від фундаментальних, забезпечують їх реалізацію. Загальні відбивають специфіку трудового права як самостійної галузі права, її місце і призначення в національній системі права, визначають спрямованість її норм. Спеціальними принципами є відправні, щорозвивають суть норм одного чи декількох інститутів (підінститутів) трудового права.

І.П. Жигалкін виокремлює як один із фундаментальних принципів трудового права принцип рівності та розглядає його як базовий для низки принципів правового регулювання відносин у сфері праці, до яких відноситься і принцип соціального діалогу у сфері праці.

У науці трудового права існує й інша класифікація принципів правового регулювання трудових відносин, відповідно до якої зазначені принципи поділяються на чотири основні групи:

1) такі, що виражають політику держави в галузі правового регулювання ринку праці та ефективної зайнятості;

2) такі, що містять керівні засади в галузі встановлення умов праці;

3) такі, що визначають правове регулювання застосування праці найманих працівників;

4) такі, що відображають головні напрямки правової політики в галузі охорони здоров'я та захисту трудових прав працівників [6, с.26].

Згідно з цією класифікацією принцип соціального партнерства включається до групи принципів, які визначають установлення умов праці працівників. При цьому акцент робиться на праві на участь працівників, роботодавців, їх об'єднань у договірному регулюванні трудових відносин та інших безпосередньо пов'язаних з ними відносин.

Н.Б. Болотіна вважає, що принцип соціального партнерства є характерним для колективного трудового права. Даний принцип є комплексним за характером і складом і включає такі принципи-права: право працівників і роботодавців на об'єднання для захисту своїх прав та інтересів; свобода об'єднання; рівність прав і можливостей [7, с. 107].

На нашу думку, зазначені вище підходи до визначення місця принципу соціального діалогу у системі принципів трудового права відрізняються звуженим розумінням змісту даного принципу. Не можна погодитися з Н.Б. Болотіною в тому, що принцип соціального партнерства є характерним тільки для колективного трудового права. Цей принцип

застосовується і для регулювання індивідуальних трудових відносин, що останнім часом усе більше проявляється у нормах таких інститутів індивідуального трудового права, як робочий час, час відпочинку, оплата праці, охорона здоров'я працівників на виробництві.

Якщо слідувати існуючому в науці трудового права підходу до визначення системи принципів трудового права як сукупності принципів правового регулювання індивідуальних трудових відносин (принципи індивідуального трудового права), принципів правового регулювання колективних трудових відносин (принципи колективного трудового права) і принципів, властивих трудовому праву в цілому, то у зазначеній системі принцип соціального діалогу у сфері праці належить до останньої групи принципів, тобто таких, що є керівними ідеями, основоположними засадами правового регулювання індивідуальних і колективних трудових відносин, які виокремлюються у предметі трудового права.

Водночас серед науковців немає єдності щодо визначення змісту принципу соціального діалогу у сфері праці. В літературі відзначається комплексний характер зазначеного принципу. На думку Н.Б. Болотіної, принцип соціального партнерства є комплексним за характером і складом. Вчена включає до нього такі принципи-права: право працівників і роботодавців на об'єднання для захисту своїх прав та інтересів; свободу об'єднання; рівність прав і можливостей [7, с. 107].

Д.А. Паньков також відзначає комплексний характер принципу соціального діалогу у сфері праці та включає до його складу принципи реального визнання права на колективні переговори і забезпечення участі працівників та їх представників в управлінні організацією [3, с. 11].

На нашу думку, з такою позицією вчених не можна погодитися. Принципи свободи об'єднання, рівності прав і можливостей, реального визнання права на колективні переговори та забезпечення участі працівників та їх представників в управлінні організацією у міжнародно-правових актах визнаються самостійними принципами у сфері праці і не розглядаються як складові принципу соціального діалогу. Так, Декларацією МОП від 18 червня 1998 року проголошені чотири основоположні принципи і права у сфері праці, серед яких – свобода об'єднання і дійове визнання права на колективні переговори. Реалізації принципу забезпечення участі працівників та їх представників в управлінні організацією присвячені Рекомендація МОП №94 про співпрацю на рівні підприємства 1952 р. та Рекомендація МОП №129 про зв'язки на підприємстві 1967 р.

Деякі вчені дещо звужують зміст принципу соціального діалогу, пов'язуючи його тільки з колективно-договірним регулюванням трудових відносин і вирішенням колективних трудових спорів [2, с. 91].

Водночас в практиці МОП до соціального діалогу включають всі види переговорів, консультацій і просто обмін інформацією між або серед представників уряду, роботодавців та працівників, які стосуються спільних інтересів, пов'язаних з економікою та соціальною політикою. МОП розглядає соціальний діалог як найбільш вдалий засіб для вдосконалення життєвих умов і умов праці та встановлення соціальної справедливості [8].

Зміст принципу соціального діалогу у сфері праці пов'язується з участю працівників, роботодавців та їх представників (профспілок, їх об'єднань, організацій роботодавців, їх об'єднань) у договірному регулюванні індивідуальних і колективних трудових відносин. У цивілізованому суспільстві саме на засадах соціального діалогу, договірного встановлення умов праці досягається баланс виробничих і соціальних інтересів роботодавців і працівників, оскільки лише централізоване регулювання не дозволяє досягнути цієї мети.

Однак зміст принципу соціального діалогу не слід зводити тільки до участі працівників, роботодавців та їх представників у встановленні взаємоприйнятних умов праці. Даний принцип передбачає необхідність конструктивного співробітництва сторін соціального діалогу на різних рівнях (національному, галузевому, територіальному, локальному) для узгодження своїх об'єктивно протилежних інтересів, пошуку компромісу, досягнення соціально значимих і корисних результатів. Це впливає зі ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року №2862-VI [9], в якій сформульовано поняття соціального діалогу як процесу визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Зазначений принцип покладено в основу правового регулювання створення та діяльності органів соціального діалогу у сфері праці (Національної тристоронньої соціально-економічної ради, галузевих (міжгалузевих) тристоронніх або двосторонніх соціально-економічних рад, територіальних тристоронніх соціально-економічних рад), різних форм взаємодії та співробітництва сторін соціального

діалогу: обміну інформацією; консультацій; узгоджувальних процедур; колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод; реалізації представниками працівників прав у сфері інформування і консультування, а також інших прав, пов'язаних з участю в прийнятті роботодавцем рішень; участі працівників та їх представників в управлінні організацією; примирних процедур вирішення трудових спорів; здійсненні сумісного контролю за виконанням зобов'язань за колективними угодами та колективними договорами; участі працівників у розподілі прибутку організацій та ін.

У нових умовах господарювання зміст принципу соціального діалогу у сфері праці все більше розширюється. Конкретизація зазначеного принципу здійснюється в нормах різних інститутів трудового права. Йдеться про такі інститути колективного трудового права, як правові основи соціального діалогу у сфері праці, правовий статут трудових колективів, правове становище профспілок, їх об'єднань, правовий статус організацій роботодавців, їх об'єднань, колективні угоди і колективні договори, вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Усе більше принцип соціального діалогу знаходить відображення в нормах інститутів індивідуального трудового права, таких, наприклад, як робочий час, час відпочинку, оплата праці, охорона праці та здоров'я працівників на виробництві. Саме в нормах цих інститутах набуває подальшого розвитку договірний спосіб регулювання трудових відносин, пов'язаний з укладенням колективних угод і колективних договорів, інших договорів (угод).

Принцип соціального діалогу у сфері праці, як й інші принципи правового регулювання трудових відносин, не закріплені у КЗпП України, що є його суттєвим недоліком.

Зазначений принцип не передбачений і у ст. 2 «Основні принципи правового регулювання трудових відносин» проекту ТК України. У ст. 2 підготовленого до другого читання законопроекту від 24 липня 2017 року залишилось 15 принципів, більшість з яких є принципами правового регулювання індивідуальних трудових відносин. До принципів правового регулювання колективних трудових відносин належить тільки принцип забезпечення права працівників і роботодавців на свободу об'єднання для представництва та захисту своїх прав та інтересів. Такий підхід розробників проекту ТК України до системи основних принципів трудового права викликає заперечення.

Висновки. Як один з основних принципів сучасного трудового права принцип соціального діалогу у сфері праці є керівною ідеєю, основоположною засадою, що виражає сутність, основні

властивості й загальну спрямованість норм правових інститутів колективного трудового права, а також окремих інститутів індивідуального трудового права.

У системі принципів трудового права принцип соціального діалогу у сфері праці належить до принципів, властивих трудовому праву в цілому, тобто таких, що є керівними ідеями, основоположними засадами правового регулювання індивідуальних і колективних трудових відносин, які виокремлюються у предметі трудового права.

Принцип соціального діалогу у сфері праці є основоположною засадою правової регламентації участі працівників, роботодавців та їх представників у договірному регулюванні індивідуальних і колективних трудових відносин, створення та діяльності органів соціального діалогу, різних форм взаємодії та співробітництва сторін соціального діалогу на різних рівнях: обміну інформацією; консультацій; узгоджувальних процедур; колективних

переговорів з укладення колективних договорів і угод; реалізації представниками працівників прав у сфері інформування і консультування, а також інших прав, пов'язаних з участю в прийнятті роботодавцем рішень; участі працівників та їх представників в управлінні організацією; примирних процедур вирішення трудових спорів; здійсненні сумісного контролю за виконанням зобов'язань за колективними угодами та колективними договорами; участі працівників у розподілі прибутку організації та ін.

До переліку принципів, закріпленого у ст. 2 проекту ТК України, не включені деякі принципи, які дійсно слід визнавати вихідними засадами, основними положеннями правового регулювання трудових відносин. До таких належить і принцип соціального діалогу у сфері праці, яким необхідно доповнити перелік основних принципів правового регулювання трудових відносин у ст. 2 проекту ТК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чанишева Г.І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект: Монографія / Г.І. Чанишева. – Одеса: Юридична література, 2001. – 328 с.
2. Сорочишин М.В. Правові аспекти соціального діалогу у сфері праці: Монографія / М.В. Сорочишин. – Одеса: Юридична література, 2014. – 208 с.
3. Паньков Д.А. Принципи правового регулювання трудових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. – Одеса, 2007. – 20 с.
4. Жигалкін І.П. Система принципів трудового права в умовах формування нової правової доктрини України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05. – К., 2016. – 40 с.
5. Жигалкін І. П. Система принципів трудового права в умовах формування нової правової доктрини України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Сєверодонецьк, 2016. – 442 с.
6. Трудовое право: учеб. / Н.А. Бриллиантова и др.; под ред. О.В. Смирнова, И.О. Снигиревой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 600 с.
7. Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 860 с.
8. Social Dialogue: all partners for decent work // International Labor Office. – Geneva, 2007.
9. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 р. №2862-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст.255.

Чанишева Галія Інсафівна

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ У СФЕРІ ПРАЦІ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті визначаються поняття та зміст принципу соціального діалогу у сфері праці. З'ясовується місце принципу соціального діалогу у сфері праці у системі принципів трудового права. Вносяться пропозиції щодо закріплення принципу соціального діалогу у сфері праці у чинному Кодексі законів про працю України, проекті Трудового кодексу України.

Ключові слова: основні принципи трудового права, соціальний діалог, сфера праці, поняття принципу соціального діалогу у сфері праці, зміст принципу соціального діалогу у сфері праці.

Чанышева Галия Инсафовна

СОЦИАЛЬНЫЙ ДИАЛОГ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ ТРУДОВОГО ПРАВА

В статье определяются понятие и содержание принципа социального диалога в сфере труда. Выясняется место принципа социального диалога в сфере труда в системе принципов трудового права. Вносятся предложения по закреплению принципа социального диалога в сфере труда в действующем Кодексе законов о труде Украины, проекте Трудового кодекса Украины.

Ключевые слова: основные принципы трудового права, социальный диалог, сфера труда, понятие принципа социального диалога в сфере труда, содержание принципа социального диалога в сфере труда.

